

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на Милена Димитрова Левунлиева, задочен докторант по направление Филология 2.1. Общо и сравнително езиковедие (Английски език - семантика), на тема „Понятийното пространство ВОДА/ТЕЧНОСТИ като източник на онтологични метафори в българския и английския език” (*The Conceptual Domain of WATER/LIQUIDS as a Source of Ontological Metaphors in English and Bulgarian*), за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

От доц. д-р Мария Костадинова Георгиева, Катедра по англицистика и американистика, ФКНФ, СУ “Св Климент Охридски”

Метафората като специфичен похват на свързване на отделни обекти на базата на установено реално или привидно сходство между тях е позната още от древността и е изследвана от най-различни перспективи: а) като специфично стилистично средство (тропа) за постигане на определен емоционален или експресивен ефект; б) като реторична стратегия за предаване на сложни и отвлечени идеи и улесняване на разбирането в дискурса; в) като вътрешно присъщо свойство на езика и мисленето да репрезентира абстрактни посредством конкретни образи при конструиране на понятийните пространства и съотносимите с тях функционално-семантични полета в езика; и най-накрая г) като специфичен инструмент за разширяване на конкретни значения и пренасянето им в плана на преносните, поетични, емоционално-експресивни означения, изискващи наличието на определено споделено социокултурно знание.

Дисертационният труд на Милена Левунлиева – с общ обем 288 стр., от които 255 стр. научен текст и библиография и 33 стр. приложения – има когнитивна насоченост. Като приема за отправна точка тезата на Лейкф и Джонсън за метафоричното структуриране на човешкото мислене и дейност, авторката си поставя за цел да изследва в семасиологичен план концептуалните, по специално, онтологичните метафори, свързани с понятийното пространство ВОДА/ТЕЧНОСТИ като тип семантична мотивация на средствата, чрез които то се реализира в езика. Може да се каже, че това е един доста смел избор на тема, който е показателен не само за добрата осведоменост на докторантката за модерните подходи в лингвистичните изследвания, но и за готовността ѝ да посрещне предизвикателствата от прилагането им за анализ на конкретен лингвистичен обект. Впечатлението за сполучлив избор на тема се подсилва и от избора на авторката на обект на изследване. По своята същност понятийното пространство ВОДА/ТЕЧНОСТИ се отнася до един от градивните елементи на света, който обуславя човешкото съществуване във физически, културно-битиен и мито-религиозен план, поради което то съсредоточава информация кодирана от широк кръг източници и позволява негови елементи да се проектират и си взаимодействат с елементи от множество други понятийни пространства. Така възниква цяла *мрежа* от структури и отношения на понятийно и функционално-

семантично равнище, при изследването на които авторката оправдано очаква да може „да разкрие важна информация за характера на взаимодействието между културния и емпиричния опит в процеса на метафоричната концептуализация” (автореферат стр 4-5).

Целите на труда се определят от възприетия когнитивен подход. Най-общо Левунлиева си поставя за цел да разкрие механизмите, посредством които онтологичните метафори с пространство-източник ВОДА/ТЕЧНОСТИ опосредстват връзката между елементи от реалната действителност и идеализираните им образи, представени в понятийното пространство чрез различни според процеса на формиране, но взаимно свързани и взаимноопределящи се понятия и да определи мястото на онтологичната метафора в езиковото съзнание на носителите на български и английски език. Тя обаче излиза от тясната когнитивна рамка за системния характер на метафорично конструиранияте понятийни пространства и разширява целта си като включва и изясняване на *културната мотивация* на метафоричната концептуализация чрез анализ на връзките между митологичния, респективно фолклорния и езиковия контекст на процеса.

В съответствие с възприетата културно-когнитивна матрица са формулирани и конкретните изследователски задачи, а именно:

- Когнитивен семантичен анализ на корпус от лингвистични метафори на български и английски език;
- Установяване на лингвистичните фактори, – на ниво дума и фразеологична единица - които генерират различия в концептуалната структура на двата езика изразени като различия между концептуалните метафори от изследвания корпус. Изследването на тези лингвистични фактори на ниво *дума* се съсредоточава върху семантичната структура на лексикалните единици, а при фразеологичните съчетания - върху синтактичните характеристики и семантичната и културна мотивация на метафоричния израз.
- Проследяване на връзката *език-култура* в метафоричната концептуализация чрез анализ на митологично/фолклорната мотивация на метафорите
- Изследване на битийната мотивация на „течните” метафори в двата езика и определяне на доминантните семантични признаци, характеризиращи връзката между пространството-източник и поространствата-цел и определящи типа на връзката – директна или индиректна – между съответните пространства.

Хипотезата обект на проверка е, че различията в метафоричните проекции, които лежат в основата на структурирането на абстрактните понятия в двата езика, не произтичат от фундаментални различия в началната и крайна точка на метафоричната проекция - пространство-източник и пространство-цел според терминологията на Лейкф - поради което не може да се очаква съществена разлика в абстрактните понятийни области, структурирани метафорично. Основание за тази хипотеза и дава съдържанието на корпуса, където тя регистрира много висока степен на сходство между метафорично представените абстрактни понятия в двата езика. Според авторката разлики могат да се очакват най-вече а) при избора на доминантни компоненти участващи в процеса на

метафоризация и последващите в резултат на това нюанси в концептуалните значения; б) на лексико-граматично равнище, породени от типологични различия в структурата на лексикалните равнища на двата езика; и в) на социокултурно равнище поради разлики в историческите, културни и социални традиции на двата народа, отразени в тяхната митология и фолклор (дисертационен труд:7).

За разлика от доминиращата в когнитивната лингвистика ономазиологична посока на семантичен анализ, при която се избира абстрактна понятийна категория и в следствие се търсят средствата за функционално-семантичното ѝ представяне на езиково и комуникативно равнище, Левунлиева е избрала по-модерния корпусен подход, с което повишава обективността на анализа и надеждността на направените изводи. За целите на изследването тя използва два корпуса от думи и словосъчетания, респективно на български и английски език, съдържащи в своята семантика компоненти свързани с водата/течностите като субстанция или с разнообразните форми на взаимодействие на водата с човека и околната среда, които при метафорична употреба опосредстват връзката на изследваното поле с други понятийни и функционално-семантични пространства. Езиковият материал се подлага на комбиниран семантико-структурен анализ, който включва: а) компонентен/контекстуален анализ за определяне на емпиричната мотивация и семантичните компоненти, посредством които се осъществява метафоричната връзка; б) когнитивно –семантичен анализ за определяне на типа взаимодействие между образните схеми; и в) структурно-функционален (морфологичен и синтактичен) анализ за определяне на влиянието на различни лингвистични параметри върху метафоричното конструиране. Както вече споменах, чрез семантико-структурния анализ на езиковите единици, включващи в семантиката си метафоризиращи компоненти или самите те участващи във фразеологични изрази с метафорично значение, авторката се стреми да достигне до онтологичните метафори в изследвания понятийен сегмент в двата езика и по индуктивен път да докаже дедуктивно формулираната си хипотеза.

Без да омаловажавам стремежа на Левунлиева да повиши валидността на своите доказателства като проучи проблема от няколко перспективи бих искала да кажа, обаче, че според мен включването на толкова много параметри е усложнило прекомерно модела на анализ. На места, особено при дискутирането на митологичната мотивация на метафоричното конструиране на абстрактните понятия, се създава впечатлението, че водеща роля в анализа имат не регистрираните емпирични факти, а априорно възприетата теза за социокултурната натовареност на изследваното понятийно пространство. Разбира се тук следва да се отчете, че посоченото предозирание е до голяма степен следствие от решението на докторантката да разшири своя анализ в посока на социокултурната мотивация на метафоричното структуриране, което само по себе си е новаторски опит да се отстрани една често изтъквана слабост на традиционния когнитивен анализ. Освен това искам да отбележа, че този недостатък на модела на анализ до голяма степен се компенсира от много стройно-организираното функционално-семантично поле и от прецизно подбраните критерии за изграждане на корпусите. Двата корпуса са съизмерими

по обем и достатъчно обемисти, за да осигурят надеждност на представените обобщения - английският корпус се състои от 251 примера , а българския от 215 (автореферат:9). Мисля си обаче, че ако моделът не беше толкова претоварен, работата щеше да бъде по-четивна и по-убедителна.

Дисертацията има стройна структура и разглежда в логична последователност въпросите поставени като цели на изследването. Изхождайки от становището, че митологията, поради това че е в неразривно взаимодействие с езика на различни нива на абстрактност, може да се приеме за вторична моделираща сила, Левунлиева започва емпиричния си анализ с изясняване на структурата и равнищата на метафоризация на митологемата ВОДА и взаимоотношенията на „водната” с други митологеми (глава 3). Установяват се равнищата на съответствие между митологичните и лингвистични компоненти на т.н. картина на света и по този начин се мотивира твърдението за символната, а оттам и културната натовареност на понятийното пространство ВОДА/ТЕЧНОСТИ. Следва дискусия за мястото на онтологичната метафора в процеса на операционализиране на релацията *вътрешна реалност – външна реалност* чрез метафорично конструиране на абстрактните понятийни категории РАЗУМ, ЕМОЦИИ, (глава 4), ЧОВЕШКИ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ И КОМУНИКАЦИЯ (глава 5) МОРАЛ И ВРЕМЕ (глава 6).

Структурирането на *вътрешната реалност* чрез „течни” метафори е фокусирано върху понятийните полета РАЗУМ, по-конкретно понятието РАЗБИРАНЕ, и ЕМОЦИИ и взаимодействието им с понятийното пространство ВОДА/ТЕЧНОСТИ (глава 4). По индуктивен път Левунлиева доказва, че между тези полета съществуват условия за трансгресия на семантични признаци на концептуално ниво, които допринасят за семантичната мотивация на лингвистичните средства използвани и в двата езика. Тъй като според заключението на авторката, което напълно споделям, емпиричната мотивация е само част от цялостната мотивация на метафоричните употреби, тя допълва когнитивно-семантичния анализ с анализ на структурно-семантичните отношения – например, семантични роли на конституентите и отношения между дълбинна и повърхнинна структура - в метафоричните изрази в двата езика. Проследяването на митологичните следи в „течните” метафори от този раздел показва, че макар в общи линии да се съхраняват религиозните вярвания и мито-религиозни представи за символичните значения на телесните течности, има и отклонения от традиционните асоциации, които произтичат от обективни, социо-културни разлики между изследваните езикови общности.

Следва дискусия за въздействието на онтологичните метафори свързани с понятийното пространство ВОДА/ТЕЧНОСТИ върху концептуализацията на отношението между *вътрешна* и *външна* реалност, операционализирано чрез понятията ЧОВЕШКИ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ и КОМУНИКАЦИЯ (предаване на ИНФОРМАЦИЯ) (глава 5). За да отчете спецификата на тези понятия, Левунлиева въвежда известна промяна в модела на анализ като извежда от корпуса техни концептуални прототипи. Това са

конструкти с динамична структура и с подчертано събитиеен характер, които се управляват от тясно взаимодействащи си вътрешни и външни механизми на контрол и нормативност, представени в работата посредством образните схеми ДВИЖЕНИЕ, ТЕМПЕРАТУРА и СКАЛАРНОСТ. Макар да оценявам положително решението на авторката да използва концептуални прототипи, а също и тезата ѝ, че образните схеми, на които се основава метафоричното структуриране на понятието КОМУНИКАЦИЯ, имат метонимична основа и се свързват с идеята за „промяна/трансформация”, отчитам като слабост на аналитичния модел липсата на подобаващо място за „слушания”, който би следвало да се разглежда като задължителен член в изградения понятиен конструкт. Казано другояче, ако намерението на *говорещия* е чрез своето изказване да „промени” менталната картина на другите участници в комуникативния акт, обикновено включващи *слушания*, в концептуалния конструкт обуславящ комуникацията като процес задължително трябва да се отреди място и за „другия”, тъй като именно чрез неговата реакция *говорещият* може да получи информация дали, или до каква степен, е успял да осъществи своето намерение. В този смисъл смятам, че представянето на отношението между вътрешна и външна реалност посредством образната схема ДВИЖЕНИЕ не е много сполучливо, тъй като тази схема имплицира *еднопосочност*. По-подходящо за случая би било да се използва образната схема ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ, която предполага включване на минимум двама участника и в същото време също допуска скаларност при оценката на степените на взаимодействие. Позволявам си да изложа тези разсъждения не толкова като критика към авторката на настоящия труд, тъй като неадекватното представяне на слушания е известна слабост и на други когнитивни модели на комуникативния процес. По-скоро целта ми е да предложа една друга възможна посока на научно търсене при бъдещи нейни изследвания на това понятийно пространство.

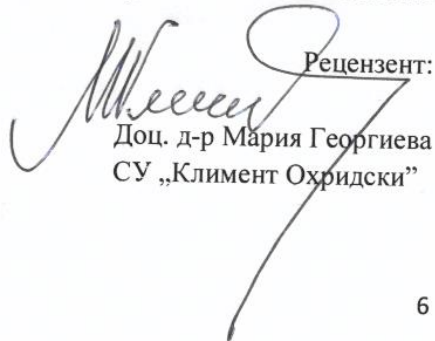
В следващата шеста глава се разглежда ролята на познавателната структура ВОДА/ТЕЧНОСТИ в метафоричното представяне на понятията ВРЕМЕ и МОРАЛ от гледна точка на тяхната контекстуализираща функция по отношение на анализирания до момента понятия. А в глава седем се изясняват субектно-обектните релации, които превръщат структурираните посредством „течни” метафори абстрактни понятия в единен ментален модел, чиято езикова реализация на формално и семантично равнище изразява динамично свързани аспекти на социалната, материалната и психологическата реалност. В резултат Левунлиева представя една цялостна картина на сегмента от социалната реалност, в концептуализацията на който участват онтологичните метафори от понятийното пространство ВОДА/ТЕЧНОСТИ, като посочва, че и в двата езика семантичните конституенти свързани с тях имат подчертано *оценъчна, антропоцентрична* ориентация.

Докторският труд на Милена Левунлиева е сложен и многопластов и не е възможно в рамките на една рецензия да се изчерпят всички сполучливи решения и приноси моменти, които са отразени съвестно и обективно и в автореферата към него. Аз обаче бих искала в заключение да обърна специално внимание на теоретичния обзор, представен в

първа глава, който смятам за показателен не само за високата ерудираност на докторантката, но и за високо професионалното ѝ умение да анализира критически, да съпоставя и да извлича най-ценното от изобилието от теории за метафората, които съществуват в научната литература. В своето изложение авторката проследява развитието на научната мисъл за ролята и мястото на метафората като средство за опознаване и отразяване на реалната действителност в човешкото съзнание от Аристотел до наши дни. Чрез стегнат критически анализ на внимателно селектирани общи и частни теории тя излага достойнствата и недостатъците на различните перспективи, от които се изследва метафората - прагматична, психолингвистична, интерактивна (комуникативна), когнитивна и структуро-семантична – и с логическа последователност конструира и позиционира сред мозайката от схващания и постановки собствената си теоретична платформа. Вследствие на умелия критичен прочит на литературата по въпроса в теоретичното изложение на Левунлиева изцяло липсва често срещаната при млади изследователи декларативност при избора на теоретична рамка. Читателят ясно разбира, че за нея приемането на когнитивната теза за единството между понятийната и семантична структура и естествената метафоричност при концептуализацията на абстрактните понятия е резултат от целенасочен, информиран избор. Същото се отнася и до решението и да предпочете т.н. „слаб” вариант на когнитивната постановка и, възприемайки позицията на Фрайденберг за съществуването на тясна взаимовръзка между езика и митологията като системи, да включи митологията (и фолклора като нейна своеобразна реинтерпретация) като вторична моделираща сила, проявяваща се на различни равнища на абстрактност. В тази светлина напълно оправдано изглежда и позоваването на моделите на Телия за кодиране на културна информация в езика при доказване на културната натовареност на изследваните концептуални метафори, които се операционализират на езиково равнище в разностранни фразеологични словосъчетания или културно маркирани текстове, напр. пословици, поговорки, наричания, легенди, и др. Казвам всичко това, за да се обоснова защо мисля, че теоретичната част в дисертационния труд на Милена Левунлиева заслужава да бъде оценена в нейната цялост като принос към теорията за метафората и да бъде публикувана като самостоятелна разработка.

Макар че рецензията докторски труд съдържа още много интересни изводи, които не можах да намерят място в настоящата кратка рецензия, бих искала въз основа на изложените по-горе негови достойнства да призова членовете на научното жури да присъдят на докторантката Милена Димитрова Левунлиева образователната и научна степен „доктор” по направление 2.1 Филология, Общо и сравнително езикознание (Английски език - семантика).

София, 26 юли 2011

Рецензент:

Доц. д-р Мария Георгиева
СУ „Климент Охридски”